

Om kärlek – några glimtar från samtidslitteraturen

AV GUNILLA MARIA OLSSON

När vi talar om kärlek är det i regel förhållandet mellan människor vi först tänker på, känslor av hängivenhet, uppskattning och tillit. Talar vi om fosterlandskärlek blir det genast mera högstämt och kanske abstrakt. Kärleken till ett husdjur är mera trivial, men kanske inte mindre viktig. Kärleken från Gud till människa uppfattas som en realitet endast av dem som tror på Gud. Och vi inser genast att det finns

olika kvaliteter i det vi kallar kärlek, alltifrån en utgivande kärlek till den mer begärande passionen som kan ta oss människor i besittning. Vi ska heller inte glömma bort den mera stillsamma men pålitliga formen av kärlek mellan människor, en ömsesidig uppskattning som gör livet lite enklare att leva.

Här kommenteras hur kärleken gestaltas i fyra nyutkomna böcker, mot bakgrund av

den begreppsvärld som skapades av Martin Buber vid 1900-talets första hälft.¹

Obesvarad kärlek

Den första boken är vinnaren av 2013 års Augustpris, Lena Andersson: *Egenmäktigt förfarande – en roman om kärlek*.² Hennes bok handlar snarast om brinnande förälskelse och min första tanke är att titeln är motsäggelsefull. Egenmäktigt förfarande är snarast kärlekens motsats. Att olovligen ta för sig av något, kanske till och med använda hot och våld för att tilltvinga sig något i en nära relation, det är för mig sinnebilderna av kärlekslöshet.

När läsningen tar sin början väntar jag mig att det ska handla om utnyttjande, övergrepp och en stor olycka. Kanske om hur kärleken ödeläggs. Men ganska snart blir jag varse att mina förväntningar är helt fel ställda. I stället rullas en historia upp, som handlar om huvudpersonen Esters sanslösa förälskelse i en man som förhåller sig mera distanserad. Det framgår att han, i sin uppburna position, inte behöver sakna kvinnlig uppvaktning och att han har inrättat sitt liv därefter. Han har av allt att döma ett par olika förhållanden som löper genom hela boken och som ryms vid sidan av den relation som så småningom tar form med bokens huvudperson. Författaren beskriver hur deras inledningsvis så spirituella gemenskap övergår i tystnad, så snart kontakten mellan dem har blivit fysiskt intim. Relationen går in i en ny fas och Ester kan inte förstå varför hon inte är den enda för honom och varför han inte väljer att tillbringa mer tid med henne.

Ester drivs av en febrig längtan som inte kan stillas av något annat än av en nära och exklusiv relation med den åtråvärde mannen. Och hon som brutit upp och lämnat ett tryggt förhållande bakom sig, hon har bara en enda tanke, nämligen att den förälskelse hon upplever måste vara besvarad. Att de två ska bli ett. Men han har uppenbarligen inte samma planer och förmodligen intar inte Ester den plats i hans liv som hon tror.

Inte någon gång beskrivs en dialog om deras olika positioner, vilka tankar de har om kärlek och vad parterna betyder för varandra. Lena Andersson skriver med en konkretion som gör att läsaren verkligen kan känna Esters vanmakt.

Boken skildrar ett mänskligt fenomen, som säkert kan kännas igen av många och därmed nå en stor publik och bred uppskattning. Igenkänning är en av litteraturens viktigaste funktioner, att kunna spegla sig, bli bekräftad och förstå att det egna livets dramatik kanske inte är något så unikt. Snarare binds vi samman genom likartade upplevelser, där olycklig kärlek är ett tacksamt motiv. En obesvarad längtan finns säkert i mångas, kanske de allra flestas livserfarenhet.

Men om vi lutar oss mot Martin Bubers insiktsfulla distinktion mellan känslor av kärlek och kärlekens realitet, så förstår vi dilemmat och ser bokens handling i ett utifrånsperspektiv. Känslorna bor i människan, men människan bor i kärleken, skriver Buber och vi inser att kärleken till sin karaktär är ett relationsfenomen, inte den enskildes känsloupplevelse. Därmed blir Esters trånande mest bara tröttsamt.

Åter till bokens titel. Det som skildras i boken är inte kärlek men otvivelaktigt den smärta som uppstår då kärlekslängtan är obesvarad. Det är heller inte någon skildring av egenmäktigt förfarande, eftersom Ester längtar och hoppas, i själva verket vill ha mer av mannens närhet och helst ett varaktigt samliv. Han bär sig inte så vidare juste åt, kan man tycka. Men det är nödvändigt att vara ense om spelreglerna i nära relationer. Parterna måste ha en någorlunda gemensam uppfattning om vad de vill. Och mannen i boken lever på sitt sätt, enligt sin egen tvivelaktiga moral, men inte någon gång förekommer våld eller tvång dem emellan. Jag prövar tanken att Lena Andersson kanske menar att det är Ester som handlar egenmäktigt, men inte heller hon bryter sig in eller tvingar sig på. Hon väntar och bjuder in såsom kvinnor ofta gör, men detta kan väl knappast vara olovligt, eller kan det?

Skilsmässa – den söndriga kärleken

Vi lever i en tid präglad av mångfald och öppenhet. Det gäller också samlevnadsformer. Men trots en modern och öppen livsställning så kan man hävda att människors val och hur man ordnar sitt liv inte bara är en godtycklig företeelse som undandrar sig varje värderande omdöme. I så fall kunde vi ju utan problem gå in i och ut ur förhållanden utan att det lämnade några spår.

I själva verket kan händelser som den ovan beskrivna, upplevas som en djup och omtumlande livskris. Detsamma gäller en skilsmässa som föregåtts av vigsel, med löften och förväntningar om en livslång gemenskap. Med den utgångspunkten har journalisten Ola Ringdahl skrivit boken *Det blir bra. Manual för skilda män*.³ Boken är baserad på egna erfarenheter av allt det svåra som följer när familjelivet går sönder. Situationen måste redas upp på något sätt, inte minst med tanke på de barn som finns med i sammanhanget. I Sverige löses ungefär hälften av alla ingångna äktenskap upp, och varje år upplever ca 50 000 barn att föräldrarna skiljer sig.

Ola Ringdahl har skrivit en praktisk och användbar bok som både vill ge mod och hopp till läsaren, men också konkreta råd hur man kan lösa olika problem. En mycket maskulin bok, tänker jag, när jag läser den. Som en dunk i ryggen på den modfällde, att gaska upp sig, ta tag i saker och fixa till en vardag som man ändå kan känna sig rätt nöjd med. Och titeln *Det bli bra* syftar nog också på det som författaren låter oss veta om sitt eget liv, nämligen att han träffat en ny kvinna och börjat om igen.

Skilsmässor är numera vanligt förekommande, men livet som ensamstående är inte populärt. Trots sårigheten som följer av en skilsmässa, kanske bitterhet och till och med hat, tvivel på sig själv och misstro mot en svårfångad kärlek, så är målet för de flesta att ändå försöka på nytt. Det tycks bara förutsättas att vi alla är redo för seriell monogami. Som om det vore helt okomplicerat.

Boken rymmer inga filosofiska utläggningar om vad en skilsmässa ger för erfarenhet, att själva grundvalarna för ett äktenskap eventuellt behöver bli klarlagda för att inte misstagen ska upprepas. Den typen av frågeställning är förvisso inte författarens ärende. Framställningen bygger ändå på något som alla förväntas känna igen sig i, nämligen drömmen om den ultimata lyckan, den varaktiga tryggheten, kärleken som består.

Guldbrollop – den långvariga kärleken

Just detta att försöka förstå vad som ryms i en långvarig relation, ett äktenskap som sträcker sig över femtio år, har inspirerat författarna till boken *Guldbrollop*.⁴ Den är skriven av Clarence Crafoord och Gunnel Saxon Crafoord, som båda är psykiatrer. De har mötts på senare år och har alltså inte själva någon livslång gemenskap bakom sig. Dock är de i samma ålder som de guldbrollopspar vars liv de skildrar.

Boken bygger på intervjuer med trettio par som de kommit i kontakt med genom att guldbrollopet annonserats i dagspressen. Författarna resonerar också om detta, att ett livslångt äktenskap inte nödvändigtvis betyder ett lyckligt liv. Man kan tänka sig att de som väljer att annonsera sin högtidsdag, och som dessutom är beredda att medverka i en sådan här bok, i någon mån utgör ett exklusivt urval. Förmodligen rör det sig om människor som känner att deras relation har kvaliteter som de är stolta över. Och det är dessa kvaliteter som boken försöker beskriva.

Men någon riktigt tydlig formel som avslöjar hemligheten bakom guldbrollopsparens långa gemenskap, det lyckas man inte fånga. Kanske snuddar författarna vid något väsentligt när de konstaterar att många par beskriver kriser och påfrestningar, men ändå har valt att ta sig genom dessa och vidare i livet. Anledningen kan vara att man värderar de gemensamma minnena, vardagssamvaron och tryggheten så högt. Va-

rierande grad av närhet kan utläsas i de intervjuade parens berättelser. Människor är olika och löser sina konflikter på olika sätt. Men de trettio guldbrylllopsparen har det gemensamt att de vill fortsätta leva tillsammans.

Anknytning och identitet i relationer

Kanske ordet "vilja" borde få större utrymme i en analys av vad som håller samman människor. Vänder vi på det hela så kan man konstatera att en skilsmässa bara behöver motiveras med att ena parten vill skiljas. Inga speciella skäl behöver anges. Då har detta lilla ord en oerhörd tyngd och betydelse. Vad som rör sig i en människas inre behöver inte redovisas för alla och envar. Det räcker att man ger uttryck för sin vilja. Och det fordras två som vill, för att skapa en relation, men det räcker med att en inte vill för att relationen ska lösas upp.

Detta återkommer i mina tankar när jag läser Tor Wennerholms bok *Själv och tillsammans. Om anknytning och identitet i relationer*.⁵ Tor Wennerholm är psykolog och författare. Här presenterar han på ett utmärkt sätt hur nära relationer formas i barndomen, trygga såväl som otrygga, liksom även hur de präglar vår identitet och våra relationer livet igenom.

Ändå kan jag inte annat än känna vid bokens sista kapitel, att det är ett vanskligt företag att försöka dra linjerna från tidig utveckling och framåt i livet, då vi människor kan ha så vitt skilda erfarenheter och många faktorer påverkar oss i hur vi formar våra nära relationer. Tor Wennerholms, i allt väsentligt så föredömliga framställning, kantar en smula, då han beskriver nära relationer som en förhandlingssituation mellan två jag, där båda strävar efter autonomi och intimitet, i väl avvägda proportioner. Den man valt kan gagna eller försämra de egna ambitionerna att bli en mogen och självständig person.

Tor Wennerholm använder genomgående begreppet differentiering, då han beskriver utvecklingen mot större mognad och själv-

ständighet. Några decennier tillbaka hade vi förmodligen sagt självförverkligande. Min reflexion blir att dessa psykologiska begrepp kanske inte kan fånga allt mänskligt. Vi människor är insatta i ett historiskt, socialt och kulturellt sammanhang, där de yttre ramarna förändras över tid och också ser olika ut för olika grupper i ett och samma samhälle. Vilka mål vi har för egen del och i relation till närstående färgas också av influenser från den sociokulturella sfären. Dit hör synen på samlevnad och äktenskap, traditioner och djupt förankrade värderingar.

Självförverkligande känns i dag som ett omodernt begrepp. Vi lever i en tid då individualismen drivit iväg så långt att vi ser dess baksidor. Och även om anknytningsteorin sätter fokus på relationer, så är det fortfarande ett mycket begränsat perspektiv, som sällan sätter in nära relationer i ett vidare socialt sammanhang. Kunskap om tidig utveckling och hur den formar oss är ovärderlig och där ska Tor Wennerholm ha en eloge för sin engagerande framställning. Men om vi fokuserar kärlek som begrepp och fenomen, så behöver vi vidare referensramar. Kärleken mellan föräldrar och barn är ett stort och viktigt fält, där anknytningsteorin hjälpt oss att få syn på viktiga inslag i spelet. Men går vi vidare till hur relationen formas i vuxna parförhållanden behöver vi bredda perspektivet.

När "vilja" används i psykologiska teorier är det ett förminskat begrepp, som mest hänvisar till en individs självhävdelse, ibland formulerat som motivation att göra något för att nå ett visst syfte, fortfarande med utgångspunkt i den enskildes preferenser. Men viljebegreppet har längre tillbaka, och har alltså i filosofisk litteratur, betydelse mycket mer än så. Man kan betrakta viljan som en väsentlig kraft, som dels sammanför olika själsförmögenheter, dels förbinder den enskildes liv med kulturellt definierade mål.

Ser vi det så kan kärlekens olika betydelser, såsom antyddes inledningsvis, också bli mer begripliga. Man kan inte sätta lik-

hetstecken mellan en uppflammande förälskelse och en varaktig kärlek, även om det finns beröringspunkter. Erotiken kan vara den enskildes sätt att avnjuta sig själv, snarare än ett givande till en utvald partner.

Kärleken kan också innebära uppoffringar och självförsakelse, att avstå från sexualitet och att utveckla en altruistisk kärlek. Framför allt bör kärleken hänföras till en strömning som består i relationen mellan människor och det livssammanhang som de skapar. Då får ordet kärlek mera associationer till trohet och löfte, att lova något. Vi ser att engelskans ord för kärlek *love*, liksom tyskans *Liebe*, leder tankarna i den riktningen. Martin Buber beskriver kärleken som uttryck för ansvar, att välja och bli vald.

Frågan är om detta kärleksideal bara hör hemma i den religiösa litteraturen, eller om det kanske också är en bortglömd aspekt av kärleken som finns i vår historia, men som skymms bakom dagens individualistiska och sällan ifrågasatta lyckoprojekt. Också den vardagskärlek som vi möter i vår partner, hos våra barn eller hos en pålitlig vän, den behöver en förankring i gemensamma referensramar. Endast så kan kärleken utvecklas på grundval av en fast och varaktig förståelse, som bär oss genom både ljus och mörker.

Inga enkla svar om kärleken

Lena Andersson brukar hålla förnuftet högt och i hennes roman beskriver sig också huvudpersonen Ester som en förnuftig människa. Men det som skildras i boken är allt annat än förnuftigt. Visserligen mänskligt, men inte förnuftigt. Här har erotikerna gått överstyr och undandragit sig varje form av kritisk granskning.

Är det då inte ganska fascinerande att Ester drabbas så intensivt, får hela sin tillvaro slagen i spillror? Betyder inte det att kärleken har en styrka som tvingar till eftertanke, som nödvändiggör en djupare förståelse för de krafter som rumsterar om i våra liv och där ingen kommer undan? Inte ens den som vill vara alltigenom profan skonad, den

som tillbakavisar varje hänvisning till överjordiska dimensioner.

Ester säger vid ett tillfälle att hon inte vill ha vertikal kärlek, endast horisontell. Hon menar därmed att hon inte vill ha barn. Men om kärleken till sitt väsen är både vertikal och horisontell, kan man då välja bort den ena dimensionen och vad blir i så fall kvar?

Förvisso är det så att förälskelsen är en kraft som inspirerar till nyorientering och förändring. Som sådan är den viktig, den kan rasera och bygga upp. Men för att gå in i den trygghet som kärlekslängtan ger oss förhoppningar om, så fordras ett större mått av mognad där olika delar av livet får plats, inte minst förmågan att formulera sig kring livsmål och mening.

Även Ola Ringdahls bok skildrar den förödelse som uppstår då ett kärleksförhållande havererar, och därmed visas att kärleken har en så grundläggande betydelse för vår trygghet i tillvaron. Sökandet efter en ny relation, och önskan att skapa något nytt efter det som gått sönder, löper som en röd tråd genom boken. Ingen har lanserat något livsideal som utesluter kärleken.

Och detta är också drivkraften bakom makarna Crafoords bokprojekt, deras intervjuer med trettio guldbrylllopspar. Psykiatrer som de är vill de gärna finna svaret i något som benämns "den vuxna sexuella passionen". Och det kan man förvänta sig då det ofta, även inom den numera så farmakologiskt orienterade psykiatrin, är så att Freuds tankevärld tränger sig in i förklaringsmodellerna. Om bara den sexuella utlevelsen finns på plats, så ordnar sig det andra. Men författarna kan inte ge något belägg för att så är fallet. Intimiteten kan gestaltas på olika sätt, alstra närhet och tillfredsställelse. Inte alls oviktigt, men kanske är det sexuella samlivet och den kroppsliga beröringen mera en konsekvens av ett bra äktenskap än en nödvändig förutsättning.

Visst vore det bra om vi kunde få ett enkelt svar på frågan hur man gör för att fånga kärleken, i den betydelse ordet har i de här nämnda böckerna, det vill säga ett samliv

mellan två. Och Tor Wennerholm ger sig på den svåra uppgiften att försöka förklara såväl misslyckanden som framgång med psykologisk teori. Ja, det är säkert en pusselbit

som kan bidra till förståelsen, men troligen inte tillräcklig. Svaret kanske snarare ligger i det gåtfulla livssammanhang som omsluter oss och har gett oss vår stund på jorden.

Noter

1. Martin Buber: *Jag och du*. Albert Bonniers Förlag 1923.
2. Lena Andersson: *Egenmäktigt förfarande – en roman om kärlek*. Natur & Kultur 2013.
3. Ola Ringdahl: *Det blir bra. Manual för skilda män*. Natur & Kultur 2013.
4. Clarence Crafoord & Gunnel Saxon Crafoord: *Guldbröllop. Om livslånga relationer*. Natur & Kultur 2013.
5. Tor Wennerholm: *Själv och tillsammans. Om anknytning och identitet i relationer*. Natur & Kultur 2013.